

ДАВИД САСУНСКИЙ

(Армянска арадай эпос)

Өөрынгөө хани Хандут—Хатунай урда тэрээнэй эсэргин дайсадыс үгэйхээ тухай Давидай тангариг (худ А. Мамаджаниян).

ГУРБАДАХИ БҮЛЭГ ДАВИД НЭГЭДЭХИ ЧАСТЬ Мера-Мелигыг эсэргүүсчөн Давидай тэмэсэл ДАВИД МСЫРТЭ

1.
Хүндэлтэйгээр ханагдах байгаарай
Ши, Дехун-Чух Цам, дүшэ дахин!
Хүндэлтэйгээр ханагдах байгаарай
Ши, Керн-Торос, дүшэ дахин!
Хүндэлтэйгээр ханагдах байгаарай
Ши, Горлан-Ован, дүшэ дахин!
Хүндэлтэйгээр ханагдах байгаарай
Сэсан эмэгэн хүгшэн, дүшэ дахин!
Хүндэлтэйгээр ханагдах байгаарай
Чымшик-Султан!
Хүндэлтэйгээр ханагдах байгаарай
Хорото Мсара-Мелик!
Хүндэлтэйгээр ханагдах байгаарай
Исмил-хатун!
Хүндэлтэйгээр ханагдах байгаарай
Взэхэлэн гоё Давид, мянга дахин!
Хүндэлтэйгээр ханагдах байгаарай
Ши, Хандут-хатун!

2.
Давид үнэсэн үлбэ.
Хоёр абаганарань хөөрөлдөхөө суглар-
ба.
Горлан-Ован асууба:—Верго!
Давидые ши абаха гүш,
Али би өөртөө абхам гү?
Трус-Верго хэлбэ:—Намда өөрынми
хүбүүн би,
Давидые ши абыш, хүбүүшлэ!
Давидые Горлан-Ован абаба,
Тэрэний абань болбо даа.
Хүбүүдые эдэелүүлжэ тэжээжэ байһан
Сасун гороной намгад хуу
Тэрэ хүбүүе эдэелүүлхые хүсэбэ.
Тээд тэрэ хүбүүн хэнэйшье хүхэ абаба-
гүй.
Горлан-Ован гашуудаба;
Тэжээгшэдые суглуулаад хэлбэ:
— Минни аша үхэхэн хал!
Тээд юу хөхэ гээшэ биниди? Хайшан
гэхэб?
Хайшан гөөд энээнне абараха биниди?
Арад зон тэрэндэ хэлбэл даа:
— Мгэрэй долоон жэл нууһан Мсыртэ
Давидта тэжээшэ эхөнөр байнал даа!
Долоон жэлдэ тэрэ Мгэрэй намаганинь
болон байгаа юм,
Тиигөөд Мгэрэй хүбүүнэ тэжээжэ бай-
даг юм.
Ши хүбүүгээ Мсыр эльгэхэ ёһотойш!
Тэндэ хүн болохо, андэ өнөшни үхэхэ,
Эндэ өнөшни хэнэйшье хүхэ абангуйл!

3.
Ован хэлбэ:—Хэн тээд энээнним Мсыр
абаашахаб?
Арад зон харюусана:
— Хүбүүгээ Джалали мориндо даалга,
Хүбүүгээ Джалалин нурганда уя,
Азаргаяа шабхадаарай
Тээд мсырскэ хатунда хүлэг морёор Да-
вид харайгажа хүрхэл!
Ован байраһань морёо гаргаба. Мо-
рёо шэмэглэбэд.
Давид үлгэйдөнхэй. Торгон бүһөөр
эмэлдөн уянхай.
Тиигөөд, Ован Джалали мориндоо хэлэ-
бэ даа:
— Мүргэнэб шамда, минни сэсэн мо-
рин: *)
Минни хүбүүнэ вер уһанда бү хаяарай!
Уула хабегай толгойгооронь бү мур-
гүүлээрэй!

Энээнним холын Мсыр абаашажа,
Мсырскэ хатунда өөртөнэ үгөөрэй.
Сасунай нарые шамда би найднаб:
Нөггөтэ бү хаяарай, хабегай бү сохюу-
лаарай!

*) Дуун.

Абаашиш энээнне бүтэнөөр, сагай
хайнда,
Сасунай наран унтраагвуй блэн ма-
найда!

4.
Ашаагаа абаад, Джалали нуха харайба,
Үүлэнэй саагуур, хадын саагуур хорго-
добо...
Мсра-Мелигэйн эжынь сонхоодо һууба.
Харан гөһөнэ: хөгүүр тоохон хиндэбэ,
Тооһоор газарһаа огторго хүртэр
баганатажа;

Дүлөөр газар тэнгри өөдэ бадарба;
Хин халхин дүтэлнэ... Хатун хэлбэ:
— Джалали мориной хүл дооро хин-
дэгшэ

Галхи шуурган бэшашье наа, магад
Тоборог, дүлэншье байжа болхо даа
Тиигөөд хаалгашадаа тэрэ захирба:
— Үүдэ түргэн нэа,
Манай гэр тээшэ харайжа ябана морин!
Хаалгашань харайба, үүдэлэе нэбэ
Джалали моринэ урдаа хараба.
Моринэ хараад, хатун таниба,
Эмэлдөн нэгэ юумэ уяатай байба.
Мелик хүбүүндэ хатан хэлбэ:
— Ошо, моринэ бари,
Хараарай, тэрэн дээрэ юун байнаб,
Тэрээнне намда асараарай!
Мсра-Мелик мориндо хүржэ ербэ.
Моринь толгойгоо ханжуулба.
Мелик үхибүүнэй хушалга хараба.
Тайлажа, эмэллэнэ абаад,
Эжиндэ асаража гүбэ.
Хушалгын тайлаад, хатан хараба:
Хушалганы Давид унтажа хэбтэбэ.
Хажуудан грамота хэбтэбэ.
Тэрэ грамотадань Горлан-Ован бөшөнэ:
„Бари, дүү басаган!
Мгер тэхэржэ, хүбүүн тэрэндэ түрөө
юм.“

Мгер намагантаяа үхшөө. Үхибүүн
үнэсэн үлшоо.
Мгерые нанан, ши энээнне абажа тэ-
жээгш.

Айнабди—энэ манайда үхэхэ байна.
Өдөө болоод байхадань,—
Нөггөн өөртөө би абахаб
Бодожо үзөөд, Мсырскэ хатун хэлбэ:
Тиимшье болог даа.
Мгерше намда нэгэ туһалаа һөн,
Тэрэндэ нагтаа, би хүбүүнэнь тэжээ-
хэб;
Тэжээхэ би үшөө шадалтай байнаб.
Би өөрөө хүбүүнэ хүхэнһөнөһ халга-
жа,—
Давидые тэжээхэ болхоб.
Манайда энэ ургаг лэ!
Давид, Мсра-Мелик ахадүүнөр болог,
Нүхэдүүд боложо сугтаа эзэлжэ ябаг
лэ.
Мсырскэ газарые сугтаа эзэлжэ ябаг
лэ.
Яхаб! Энэ Сасундаа бусаха ёһотой юм
аал?

5.
Тиихэдэ, Мелигэй нюдэдэн хурсадана.
Тэрэ ниггэжэ хэлбэ:
— Эй, үүдэлэ лабаар хаагты,
Энэ хадаа үнэхөөрөө арадай шанартай
эпос мүн. Тиигөөд, гансахан лэ арадай гүн
дунда байдаг, манай үдэрнүүд хүртэр арадай
аман үгнүүдтэ гамтайгаар хадагалагдажа
байһан ба хэлэн хэдаа арадай али толорхой
хэлэн байһан дээрэнэ арадай шанартай бол-
но бшэ, харин хамагай түрүүндэ энээнэй
геройнууд ба тэднэй үзэлүүднэ арадай мас-
сануудтай нагта холбоотой байһан дээрэнэ
арадай шанартай эпос мүн болно.
12 мянга шахуу мүнүүдые багтаанан
энэ эпическэ поэма болбол, сасунскэ дүрбэн
ведэ тааруулагдан, дүрбэн „бүлэг“ болон
хубаагдажа юм. Биднэр мүнөөдэрэй номерто
„Давид“ гэжэ өгөө гол ба өгөө үргэн гурба-
дахы бүлэгнэй эхиннэ оршуулагдан хэдэн
дуунууды хэблэбди. Саашадаа, оршуулаг-
дахын өргөөр энэ эпосэй тус тусагаар бү-
лэгүүднэ хэблэгдэжэ байха байна.
Армянска арад болбол өөрынгөө хүсье
зангидажа, хари газарай арабска господст-
вын дарлалтые хаяһан тэрэ үдэрнүүднэ хой-
шо мянган жэл гүйсбэ. Арадай эрхим һайн
һанал хүсэл ба эрмэлзлэнүүдые бөөдээ
шэнгөөһан Давид Сасунский тухай эпосэй
найруулагданан үдэрнүүднэ хойшо мянган
жэл гүйсбэ.

Манай үдэрнүүдтэ, сталинска эпохын
ведэ, манайда сээгэлжэ байгаа ороноуд,
поэзин баян гэгшын материгүүд нэгдэжэ,
арадуудай агууехэ ахадүүгэй холбоонь бэх-
жэжэ байна. Ахадүү советскэ арадуудай хэ-
лэнүүд дээрэ Шевченко, Руставели хаххинан
нөрһөн байна. Мүнөө „Давид Сасунский“—
армянска арадай мянган жэлэй эпос ханхи-
нан нөрөжэ байна. Наяар Низами—агууехэ
азербайджанец нөрөхө байна.
„Давид Сасунский“ һайн үдэрлэг бол-
бол ленинска-сталинска национальна поли-
тикий гүн сәенине харуулжа, советскэ
стройн лэ байхада арадууд хадаа дүү-
рэн национальна самосознанида хүржэ шада-
ха гөһөн тевисэй үнэн зүбнэ, „Гансахан лэ
советскэ засагай идея болбол Арменида мэр
ба национальна шөнәжалтын арга асаржа
үгбэ“ гөһөн агууехэ Сталинай үгнүүдэй
үнэн зүбнэ харуулан байна.

Б. А-ский.

Морин-Джалли манай гарта ороо ха-
дань,—
Тэрээнне барижа абхабди!
Үүдэ хааба, тэрэ дороо
Зуун морито хүнүүд, моринэ хүрээлнэ,
Ургалжа барихые оролдоно.
Эндэ азарга Джалали өөртөө хэлбэ:
— О, бурхан! Яагад би халаха биниб?
Баруулжаа харайба. Зүүлжэе харайба.
Ханадань тулажа ербэ.
Мүргэбэ:—Бурхан! Хүсэ намда үгш,—
Хана харайжа гархымни!
Гарагвуй хаа—би эндэ үхэхэмни...
Эндэ гүйгөөшэ Джалали хүсэ эхээр нэ-
мбэ,
Тэрээнне хүнүүд барижа шадабагвуй.
Харшань дүшэн аршин үндэр байгаа
һөн,
Гэбөшье гүйгөөшэ һүрэн, харайжа га-
раад

Холо хоргодон арилаа һөн.
Мсра-Мелик хашхарба:
— Гашуудал! Гайхамшаг Джалали би-
дэннэ арилбал,
Гарһаамнай мултаржа талинбал!

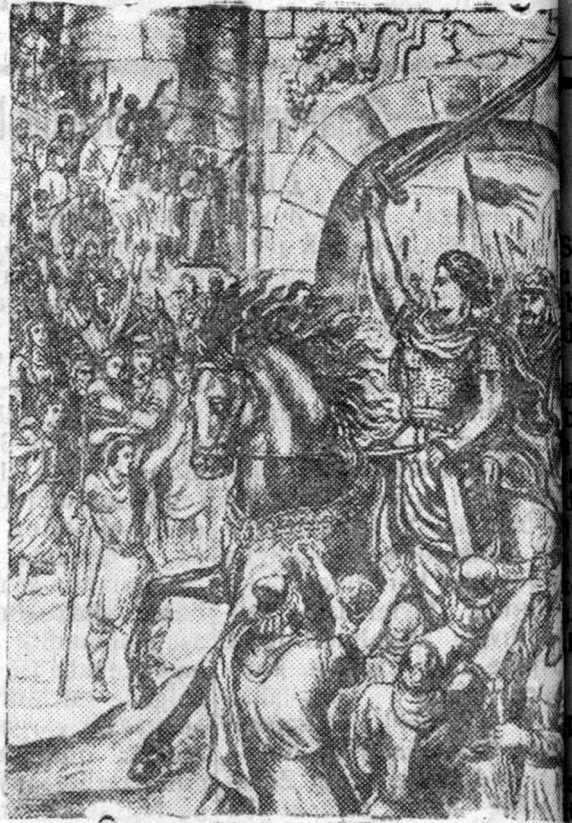
6.
Гүйгөөшэ үдэр һүнигвуй Сасун тээшэ ха-
райна.
Ован үдэр һүнигвуй хүдөө тээшэ хараа-
шална.
Нөггэтэ оройшог тэрэ харажархыба:
Газарһаа огторгой хүртэр тоохон муш-
харба.
Тэрэ Джалалине таниба, тэрээнэй эмэл-
дөн

Хөншье юрэ харагдабагвуй.
Морин-Джалли үүдэ худар харайжа
оробо,
Ован угтаад, ниггэжэ тэрээннэ асууба:
— Джалали! Ши минни нюдэдэйни тэ-
рэл *)
Хөлүш, ямар хабегай дээрэ тэрэ унааб!
Хөлүш, ямар шоно тэрээнне мөрөб,
Хаана ши, харин газарта
Взэхэлэнг минни тээлэйш?
(—Морин-Джалли харюусаба:
— Тангадашье тэрээнне, уһандашье тэ-
рээнне *)
Оруулаагвуйб, шоношье тэрэндэ хүрөө-
гвуйл

Хөөхэйе Мсыр доронь абаашааби,
Хатан ханда барюулааби.
Тээд өөрөө би арайхан мултаржа га-
рааб:
Мелик намайе хааха гэжэ захираал,
Тээд дүшэн аршин үндэр харшинь би
Харайгаад, гүйжэ тандаа би ербэб.
Ован моринойнгоо сохын таалаад, хэ-
лбэ:
— Морин-Джалли хаалгатай гэжэ хэ-
лэһэн

Тэрэ хүннэй гэр дөгүүр,
Тэрээнэй үр бэ дөгүүр бурханай ха-
раал нөрөг!
Тиигөөд Ован долоон үдэнэй саана
морёо оруулба,
Долоон суургаар суургадаба.

*) Дуун.

„Давид Сасунский“ гөһөн кнйгын иллюстра-
цуудай нэгэн (А. Мамаджаниян худэлмари).

Тиигөөд, хамагаа нюусаар морин-
лалая уһалжа, эдэелүүлжэ ба-
7.
Хатун Давидта баярлаба,
Хүхөө тэрэндэ үгбэ,
Хүхын Давид хүхэбэ.
Хэдэн үдэртэ Давидые эдэелүүлжэ тэ-
тарс

Хүбүүн нөггэтэ хүхөөе абабагвуй.
Хайшан гээдшье амандань хүхөөе
Хүбүүн хүхөөе абангвуй.
Хүхэдэйгөө нэгын үгдөг байгаа,—
Хүбүүн саашаа эрелдэнэ,
Нүгөөд хүхөөшье үгхэдэнэ
Хүбүүн баһал эрбэлдэнэ.
Гурбан үдэр Давид юушье эдигбөгвуй,
Гашуудаад, ходо уйлана хатан
Юушье хөхөө мөдөнөгвуй.

Мелигэ дууджа, тэрэндэ хэлбэ:
—Гурбадхи үдэрөө Давид хүхыемни
нагт
Үлэжэ энэ үхэхэн.
Биднэр хайшан гэхэмнай? Хайшан
гөөд энээнне тэжээхэмнай?
Тиихэдэнэ, Мелик:—Энэ—сасунска
угта м
Тухайлнаб—манни энэ бэрхшээ
орүүл

Биднэр—арабууд, энэш-армянин;
Энэндэ хүхөөе бү үг.
Исмил-хатун хэлбэ:—энэ үхэхэл!
Энээнэй түрлхидэй урда биднэр зү-
хал
Хайшан гэхэб? Би энэнтэй хайшан
бл
Би ядарнаб, ядаралай эсэсын хар-
г

Мелик харюусана:—Энээнэй абада
бага д
Амтата үнэтэ эдээн бага аал?
Батмана-буга ошог лэ
Сасун, Мгерэй гертэнэ;
Туулмаг мэд тэндэнэ асарга,
Туулмаг тоһо баһа асарга.
Ши тоһондонь мэд холбод-эдоули
тоһо, мэд асархы
Батмана—Бугые Сасунда хатуун эльнэ
Батмана-Буга Сасунда ербэ.
Хүбүүнэй эдижэ болхо юумые хуу
Сасунайхид тэрэндэ үгбэ.
Туулмаг тоһо, туулмаг мэд—Батаман
Буга асар

Исмил-хатунай урда табиба.
Туулмагуудынь Мелик хараад, хэлэ,
—Харана гүт, эдлэл Сасунда нимэ
Эдэелүүл энээнэ,—эди, ургажа байн
Тоһо, мёдоор Исмил-хатун Давид
тэжээжэ оро

Башэ үхибүүд жэл үдээр ургана,
Давид хадаа үдэр үдээр ургана.
Дуратайгаар Давидые хатун ургуу
Бодоно:—Хүбүүндэм туһалагша урга-
байн

Сугтаа эдэнэр дэлхэйе хуу дайлан аба
Давид хүсэтэй байжа, үлгынгөө
һурье тана
Тэрээнне түмэр гэнжээр уяжа эхнэ
Гэбөшье Давид гуйлай хүсэтэй байн
Гэнжөшье тэснөгвуй,—таһарна.
Тиигөөд бухын шүрмһөөр аргамжа
мо
Тэрэ аргамжаараа хүбүүгээ үлгид
ун

Хүбүүн амисхал сээжэдэ татана,—
Шүрмһөн аргамжань һунана,
Хүбүүн амисхал сээжөнһөн гаргана,
Шүрмһөн аргамжань агшана.
(Түгсөөдүй)

Ород оршуулаһаа бурят
хэлэндэ Б. А-ский оршууд

Харюусалгата редактор Р. БИМБАЕВ